

„ФАНТАСТИКА И СЪВРЕМЕННОСТ“ ОТ
ЕЛКА КОНСТАНТИНОВА. С., Наука и из-
куство, 1985. 141 с.

На корицата на „Фантастика и съвременност“ се сближавме с фантастични (ненаучни) реклами. Там четем: „В книгата са обяснени от съвременна (?) гледна точка проблемите на фантастичната литература. Отговорено е на въпросите (?): що е фантастика, по какво се различават (?) реалистичните от фантастичните произведения, кога се ражда (?) фантастичното изображение. . .“ И още: „Специално място е отделено на националното своеобразие на българската художествена проза, в която фантастиката играе значителна роля.“ На няколко места в самата книга се срещем изрази като: „В българската художествена проза фантастичното се изразява в сравнително по-слаба степен, отколкото в другите европейски литератури.“ И ако дотук дразни предозираната реклама, следващите изречения просто са размиване със сегашния вид на книгата: „В центъра на изследването е развитието на фантастиката в съвременната литература, която е анализирана на фона на цялостния художествен процес в България от IX век до днес. . .“ Разгадката на противоречието между съдържанието и анотацията е, струва ми се, във вече употребеното „сегашен вид на книгата“. Предположенията ми се потвърждават от лесно забележимите прозиви в целостта на „Фантастика и съвременност“, които никак не мога да свържа с авторските намерения и реализация и отнасям по-скоро към издателско решение.

Позволявайки си тези забележки, имах предвид немаловажния факт, че „Фантастика и съвременност“ е първата наша теоретична книга в такава проблематика и първата история на фантастиката и научната фантастика в българската литература. А че това не интересува никого, нека да е за негова сметка.

Никак не е случайно, че литературатор като Елка Константинова написа тази книга. Като — това значи с бързи рефлексии към новите явления и процеси; с одареността на теоретик, критик и литературен историк едновременно; и най-после с дара на отговорност за съдбата и пътищата на литературата. Не за първи път многостранните литературни изяви — на теоретик, критик и историк — на Елка Константинова се вметват на страниците на една книга, но мисля, че никъде другадете не са събрани така органично и хармонично и с толкова единство и обхватност на замисъла.

От всички изброени лица на изследователя като че ли теоретикът играе второстепенна роля, независимо че той се „разпорежда“ в първите две глави „Фантастиката като литературно-художествено явление“ и „Видове фантастична художествена проза“. Първата глава е като че търсена на формулата на фантастичното. Подходът и достигането ѝ не се диктуват от някакъв нов теоретичен модел, а са самоизясняващо пътуване сред немногото опити в световната научна мисъл на тази тема. Но отсъствието на порива към литературното откритие се обяснява с подчинения ха-

рактер на теоретичното встъпление. Чрез него — встъплението — по-скоро се набелязва предметът на изследването, като се елиминират „претендиращите“ на някои жанрове за принадлежност към фантастичното, разграничават се фантастичното като активен елемент на съвременната проза от научнофантастичната литература. Именно затова изведените дефиниции не изглеждат толкова оспорими, колкото в едно чисто теоретично изследване.

Втората теоретична глава можем да определим като най-ниската точка на книгата. В противоречие с дефинитивността в първата глава тук има по-скоро разказ за видовете фантастична художествена проза, отколкото подредба и класификация. Освен това се приповтаря много от казаното в предната глава. А и при сегашната композиция на книгата тези страници са в основата на дебаланса между преголямата теоретична постановка и същинското изследване. (Досегашните, а и следващите упреци трябва да приемаме с коефициента на издателската намеса в книгата.) Разбира се, класификацията на фантастичната проза е и обективно трудно изпълнима задача, като се има предвид теоретичното безразличие у нас към нея, определено небогатата българска художествена практика, а и не съвсем лесно определените граници на понятието „фантастична художествена проза“. Всъщност оправдането на мястото на тази глава в книгата е отново така необходимо за по-нататъшното изследване разграничаване на фантастичното от научнофантастичната литература.

Редувайки своите присъствия, в следващата глава „Фантастиката на ужаса“ с подзаглавие „Българският диаволизъм“ (впрочем тук не става ясно дали след издателските намеси не е останала само една глава от цял раздел) Елка Константинова се явява най-вече като литературен историк. А това, както и обстоятелството, че сред първенците на диаволизма е и такъв неин доказано любим автор като Георги Райчев, подсказват защо тези са най-силните страници на „Фантастика и съвременност“. Обяснявайки диаволизма веднъж като „грешка“ на литературата ни, като случайност на подражанието и втори път като следствие на националнопсихологическия потрес след Първата световна война, авторката може би е пропуснала да потърси в това явление възбонувени литературни или фолклорни традиции. Но и най-прецизният, а и най-заядливи анализ не би отпразнил друг упрек за тази част. Да съпоставя авторови стилове, да улавя прилики и отлици, да се движи сред картината на процесите, докато я пресъздава, е особен род стихия на историко-литературното мислене на Елка Константинова, защитено тук по най-добрия начин. Сега тя не търси доказателствения материал за приравняване на явленияето в някаква предварителна теза, а създава картинно-аналитичната процесуална целост на диаволизма у нас. Анализите на Елка Константинова, в които се прелитат психологически, нравствени, социални, литературоведски наблюдения, включват и оценката за трайното художествено. Не без внимание остава и характерологията, доколкото персонажите на диаволичните

разкази се вместват в представата за литературни герои и характери.

Елка Константинова не изолира представителите на диабололизма (Св. Минков, Вл. Полянов, Г. Райчев) само в рамките на изследваното явление. Създавайки им донякъде и литературни портрети, тя анализира както закономерността на присъствието на диабололизма в тяхното творчество, така и неговата роля за по-нататъшното изграждане на белетристичния им почерк, на по-високо организирани нови художествени структури. Тази многогранност на изследователския подход позволява не само да се очертае картината на българската фантастика на 20-те години, но и да се осмислят цели пластове от литературната ни история.

Със скок от 20-те към началото на 60-те години книгата влиза в съвремие на нашата литература. Още веднъж по необходимост Елка Константинова променя своя основен изследователски инструментариум — тук на преден план излиза литературният критик, подпомаган от теоретико-обобщител. Сега вече разбираме и осмислянето, и деленето на фантастиката и научнофантастичната литература. Така са наречени и последните две глави, посветени на съвременността — „Фантастиката в съвременната българска проза“ и „Научнофантастичната литература“. Изследването на съвременни литературни процеси — все още протичащи и поради това неопределими докрай — винаги крие опасността от съпровода на описателността, на критико-оперативната, а не теоретико-обобщителната видимост. Съществуващия риск по-скоро да се натрупа материал за бъдещия изследовател, отколкото той — материалът — да послужи на собствените търсения, Елка Константинова успешно преодолява във „Фантастиката в съвременната българска проза“. Отначало там се прави сподручлив, макар и кратък, преглед-анализ на мястото на фантастичното в българската повествователна традиция. Отгук нататък изпод въгъла на фантастичното се анализира съвременната проза. Отново трима — Й. Радичков, П. Вежинов, Л. Дилов — са представителните автори, своеобразните възли на характерни прозаически тенденции на днешния литературен ден. Може би не така блестящо и многогранно, както при диабололизма (обяснимо и обяснено защо), но отново със същия стремеж за пресъздаване на отделните елементи на процеса и на своеобразното на творческите индивидуалности се улавя цялостността на литературния процес.

След едно въстъпление за научнофантастичната литература изобщо главата „Научнофантастичната литература“ ни въвежда в създаденото у нас през последните тридесетина години. Доколкото времевата дистанция позволява, изследването се води и в исторически план или по-скоро се отделя място за първите несполучливи стъпки на научната фантастика от 50-те години, дължащи се както на литературна незрелост, така и на жанрова и научна неосведоменост и на декоративно-атрактивни увлечения. Следвайки принципа на противопоставяне по художествена значимост, Елка Константинова разглежда и голяма част от най-стойностните научнофантастични романи и повести. Струва ми се, че в тази глава надделява известна едноплановост в изследването — вглеждане само

в художествената пълноценност на произведенията и в типа научнофантастична утопия. Едва в края на главата се побеждава допуснатият рецензентски уклон и се постига осмисляне на тематичните и жанровите проблеми на научнофантастичната литература.

С това и книгата завършва. Позволив си твърде продължителния анализ като необходимост в търсенето на отговора на въпроса — а какво всъщност е и е трябвало да бъде тази книга. Без да принадлежи изцяло към един тип, тя все пак е преди всичко историческо изследване на ролята и мястото на фантастичното и научнофантастичната проза в българската литература. Но за да е пълна картината, тук липсват първият български фантаст Георги Илиев и някои негови последователи преди 1944 г., фантастичното в тогавашната литература, проблемите на фантастичното в детската ни литература и т. н. Не смея да си представя (а предполагам и никой друг не си го представя), че Елка Константинова, която и с тази си книга дава примери за иравственост в изследователския труд, ще подмине някои от важните възли на интересувашата я проблематика. Просто издателското решение я е лишило от възможността да представи на читателя резултата от цялата си работа. Но дори и в сегашния вид на „Фантастика и съвременност“ личи сериозността на замисъла, многогранността на изследователския подход, който освен в историческия се разгръща и в теоретико-типологичния, и в сравнителния план на проблематиката. А когато успеем да видим книгата в истинския ѝ вид, може би ще оценим и други нейни достойнства.

Йордан Каменов

СТРАНСТВАНЕ В СВЕТА НА УРБАНИСТА („БОГОМИЛ РАЙНОВ“ от СВЕТОЗАР ИГОВ. С., БП, 1986)

Задачата на изследователите на Богомил Райновото творческо дело е и заредена с проблеми, и — по някои причини — проблематична. Интерпретирането на подобно сложно, богато и обемно творчество като че ли бездруго е по-възможно да се извърши със средствата на монографичния подход. Той е по-удобен за обхватно, поцялостно и многоаспектно разглеждане. Именно някъде тук е голямата ценност на книгата на Светозар Игов за Богомил Райнов. В един средно голям — според общите представи — очерк критикът изгражда и защитава възможността първата поцялостна концепция за мястото на един незавършен творчески път в националната ни култура, както и за облика и стойността на създаденото от един от най-видните съвременни български писатели. Независимо от факта, че повече тежее към формата на литературно-критическия очерк, изследването на Игов носи и редица белези на монографичното третиране. Към тях спадат, разбира се, не само животописът и библиографският апарат, поместен в края на книгата — съдържащ впрочем една изключително добросъвестна и про-